

NIDA VASILIAUSKAITĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

JUOKO TEORIJS JUOK(INGUM)AS: *PRO ET CONTRA* HENRI BERGSON

Derisiveness of the Theory of Laughter: *pro et contra* Henri Bergson

SUMMARY

The article deals with the classical tractate „On Laughter“ by Henry Bergson (1900) and, more precisely, with the problem that a critical analysis of the tractate reveals: is it possible to have a *theory* of laughter, is laughter susceptible to rational scrutiny, or what if the basic formal assumptions of classical essentialistic philosophy are the very ones that hinder us from understanding our experience of the phenomenon in question? The article shows that Bergson's approach on laughter is inconsistent with his explicit aims and general intuitivism, context-blind and has very limited explicative scope. Finally, in contrast, the article claims that laughter is better understood by defining it rather negatively.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas klasikinis Henri Bergsono traktatas „Apie juoką“ (1900), atskleidžiant vidinius teksto prieštaravimus, mechaniską tyrimo objekto spraudimą į savą teorinę schemą bei rekonstruojant nutylėtas kontraintuityvias prielaidas. Siekiama parodyti, kad klasikinės filosofijos prieiga negali paaiškinti juoko patirties ne vien dėl savo neįtakos socio-istoriniam kontekstui, esencializmo, binarinių opozicijų ir „objektyvaus žvilgsnio“ pretenzijos, bet ir dėl pasirinkto objekto specifikos, kuri gali būti adekvačiau suprasta tikrai sąmoningai atsisakius tikslo sukurti ją „paaiškinančią“ teoriją.

Henri Bergsono traktatas apie juoką (*Le rire*, 1900) įdomus ne vien savo objektu ir problematika (humoras ir jo formos retai domina sunkiasvorius

filosofijos klasikus, mėgstančius „rimtus dalykus“). Pastangos filosofiskai apmąstyti ir paaiškinti juoko fenomeną ypač aiškiai atskleidžia paties klasikinio ra-

RAKTAŽODŽIAI: juokas, teorija, racionalumas, galia, socialinė tvarka, karnavalas.

KEY WORDS: laughter, theory, rationality, power, social order, carnival.

cionalizuojančio žvilgsnio ribas ir leidžia pastebėti, kad supratimas, *kodėl* tam tikrose situacijose juokiamės, tokiais metodais neįgyjamas, o humoro jausmas gal net prarandamas (atidesnį skaitytoją ima persekioti abejonės „juoko teoretiško“ jautrumu tam, ką jis užsimojo išnarstyti). Ir tai – viena priežasčių, kodėl šis tekstas atrodo toks mechaniškas (nepaisant Bergsono eksplacitiškai pabrėžtinai deklaruojamo priešiško bet kokiam „mechanicizmui“), schematiškas, pritemtas, vienpusiškas ir neįtikinantis, kodėl taip sunku jį skaityti išsaugant pradinę „patiklumo hermeneutikos“ nuostatą: krinta į akis neadekvatumas tarp to, ką norima pasakyti ir to, kas pasakoma; tarp mąstymo objekto ir mąstymo būdo. Juokas, ko gero, yra pats netinkamiausias kandidatas į teorijos objektus: teorija, kaip pamėginasi parodyti šiame straipsnyje, juoką gali mąstyti tik per neigimą, nesiūlydama jokio pozityvaus apibrėžimo, nežvelgdama objektyvuojančia „Dievo akimi“, nepasitikėdama savo galia aiškinti – tik taip galima juoko fenomeną „suprasti“.

Kad apginčiau šią tezę, pirmiausia turiu padaryti ją matomą – turiu pa-

klausti, ar ironiškas skaitytojo nusistebėjimas Bergsono traktato „nesupratingumu“ yra atsitiktinis, o gal atvirksčiai – gal „rimtai“ (teoriškai *sensu stricto*) mąstyti apie juoką negalima iš principo? Gal juoko TEORIJA *kaip* TEORIJA apie juoką neįmanoma, nes juokas – neteorizuojamas? Ką manyti apie mėginimus racionaliai artikuluoti juoką ir, konkrečiai, apie tą juoko racionalizaciją, kurią prieš šimtmetį pasiūlė Bergsonas? Ar gali tas nepaskaitomas chrestomatinis tekstas būti kokia nors prasme aktualus?

Be abejo, straipsnio tikslas nėra „skritikuoti Bergsoną“ (antraštės nereikėtų suprasti tiesiogiai). Bergsono traktatas čia nagrinėjamas tik kaip pretekstas pamąstyti *de re*, apie humorą kaip teorinės refleksijos vengiantį dalyką ir apie tai, kas nutinka „rimto žanro“ tekstui, pažeidusiam nerašytą taisyklę neįtraukti į savo dėmesio lauką „nerimtumo“ problematikos.

Pirmoje straipsnio dalyje trumpai pristatoma Bergsono juoko samprata, antroje ji detalizuojama ir kritiškai vertinama, o trečioje mėginama pasiūlyti alternatyvią juoko fenomeno konceptualizaciją.

1. BERGSONIŠKA „JUOKO FORMULĖ“

Hipotetinis mano oponentas iš karto pasakytų, kad tokie klausimai ir tokie preliminarūs priekaištai Bergsonui yra visiškai nekorektiški: juk Bergsonas – intuityvistas, jis nepasitiki proto galia viską apibrėžti, suklasifikuoti, uždaryti sąvokose, jis abejoja pretenzija racionaliai išsemti nagrinėjamo dalyko „esmę“, nu-

statyti būtinas ir pakankamas jo priežastis, nurodyti funkcijas. Jis teigia, kad nėra universalios „juoko formulės“, kad įvairias juoko formas sieja ryšys, analogiškas tam, kurį vėliau Ludwigas Wittgensteinas pavadino „šeimyniniu panašumu“¹. Teigia, kad juokas paklūsta vaizduotės logikai, kuri netapati proto

logikai, kad juokas – „gyva, pulsuojanti energija“², nesustingdoma apibrėžimais. Sutinka, kad juokas nepaaiškinamas³.

Taip, ir vis dėlto! Traktate apie juoką Bergsonas *de facto* daro būtent tai, ko žada nedaryti: spraudžia juoką į „proto logiką“ – racionalizuoja (pedantiškai klasifikuoja tariamai juokingas buitines situacijas, nagrinėja humoro pavyzdžius klasikinėse komedijose, apibendrinamas siekia nustatyti būtinas ir pakankamas juokingumo priežastis, kuria ištisa juoko fenomenologiją). Ir laiko jį nepaaiškinamu nepripažindamas, jog, nepaisant pastangų ir tam tikrų pasiektų rezultatų, jam iki galo taip ir lieka neaiški juoko „esmė“ ar kilmė – greičiau, Bergsonui neaiški tik juoko fizinė išraiška, juokas kaip spazmas (kodėl visai racionaliai, suprantama, lengvai numatoma proto reakcija į tam tikrus įvykius, asmenis ar gestus įgauna būtent tokį, nekontroliuojamos kūno spontaniškos raiškos pavidalą).

Bergsonas *pateikia* juoko apibrėžimą – *pasiūlo* kažką labai panašaus į universalią „juoko formulę“, kuriai, esą, paklūsta visa nagrinėjama juoko fenomenų įvairovė. Komizmo arba juokingumo esmė – automatizmas, sąstingis, nelankstumas, dirbtinumas, nenatūralumas, bet ne pats savaime, o pasireiškiantis ten, kur jo būti neturėtų – ten, kur tikimasi gyvybės⁴. Juoką, anot Bergsono, kelia mecha-

niškumas: tai, kuo gyvas organizmas priemeną daiktą, marionetę ar mašiną – nesąmoningai, inertiškai, vienodai, rutiniškai besisukančių sraigtelių mechanizmą. Kitaip tariant, *juokinga visa tai*, kas gyvenime individo ar visuomenės organizme yra negyva, o sugebėjimas tai pastebėti ir yra *sugebėjimas juoktis*⁵.

Sąstingis, nemokėjimas tinkamai reaguoti, prisitaikyti ir keistis kelia grėsmę visuomenės egzistencijai, todėl juokas – atsakas, gestas, kuriuo atkreipiamas dėmesys į pavojų ir kartu tas pavojus (bent tam kartui) neutralizuojamas (nes niekas nenori būti išjuoktas). Juokas – socialinės kontrolės forma, individo priderinimo prie visuomenės būdas, socialumo konstravimo strategija (išjuokiama tai, kas nesocialu – tie elgesio tipai, kurie socialiai nepriimtini); tai visuomenės gynyba nuo nebūties⁶.

Praktinį momentą dar papildo estetiškas (kantiškąja prasme) – juokas (neįmanoma nepripažinti) dar teikia ir malonumą. Tad juokas Bergsonui paradoksaliaus (nors neatrodo, kad pats autorius šį dvišlypumą pastebėtų ir vertintų kaip paradoksą), jis jungia du prieštarigus momentus, dvi viena kitą neigiančias nuostatas-būsenas: viena vertus, tai gyvybiškai būtinas, „mirtinai rimtas“ rūpestis (visuomenės) išlikimu, kita vertus, nerūpestingas atsipalaidavimas ir pramoga (kaip tai dera – mums nepaaiškinama).

2. PAGRINDINĖS „JUOKO FORMULĖS“ PRIELAIDOS IR ATRIBUTAI: AR BERGSONAS ĮTIKINA?

Šią bendrą schemą, bendrą juoko „vardiklį“ Bergsonas tikisi sėkmingai

primesti viskam, kas kelia ar gali kelti juoką: juokinga apskritai būna tada, kai

inertiška teksto, visuomenės ar atskiro individo materija kausto spontanišką dvasią (be aristoteliškos „dvasios-materijos“ perskyros Bergsono juoko teorija negalima). Tarkime, kad minėtą perskyrą priimame – bet ar ji paaiškina juoko fenomeną paties Bergsono kontekste? Kodėl „materijos“ supančiotos „dvasios“ arba mechanškumo užvaldytos „gyvybinės energijos“ reginys yra JUOKINGAS (suvokiamas kaip juokingas, o ne kaip, pavyzdžiui, tragiškas) ir kodėl juokinga būtent TAI, o ne kas nors kita?

Kitas kertinis Bergsono teorijos postulatas yra subjekto-objekto binarinė opozicija. Bergsonas remiasi prielaida, kad juokingumas – objektyvi „pačių daiktų“ savybė: jis vardija juokingus personažus, posakius, situacijas, gestus, savybes, veidus, išraiškas, pozas, figūras, vaizdus, tarsi jie būtų juokingi „patys savaime“, visiems, visur ir visada, nepriklausomai nuo stebintčio ir suvokiančio subjekto. Jis nemato nei juoko socialinio ir istorinio konteksto, nei intersubjektyvaus pobūdžio. To, kad juokas visada rodo *santyki*, kad jis kyla ir egzistuoja tik kaip mūsų santykis su matomu-mąstomu objektu. Tada, beje, tampa nereikalinga Bergsono pastaba, kad komiška ar juokinga gali būti tik tai, kas žmogiška (tiesa, jis sutinka, kad gyvūnas, daiktas ar peizažas irgi gali būti juokingas, bet tik tiek, kiek jie primena žmones), tarsi galėtume suvokti gryną „nežmogišką“ pasaulį (ir pasakyti, kad jis – nejuokingas): bet visas mūsų pasaulis yra MŪSŲ pasaulis, *ergo*, žmogiškas.

Tiesia, kitame kontekste jis kalba apie juoko intersubjektyvumą, tai yra apie

juoką kaip esmingai socialinį reiškinį (juokas įmanomas tik grupėje, jis kreipiasi į Kitą, reikalauja atsako, numato susitarimą, apeliuoja į jį) – kaip reiškinį, kuris egzistuoja tik socialiai ir turi socialinę funkciją (identifikuoti tą sąstingį ir jį pataisyti). Privataus juoko Bergsonui nėra (kaip kad Wittgensteinui privačios kalbos ir privačios moralės) – su tuo, žinoma, reikia sutikti. Bet nurodytoji juoko socialinė funkcija kelia didelių abejonių: neįmanoma ir vienintelis juoko tikslas – mokyti ir taisyti? Jei taip, tai (logiškai tęsiant Bergsono mintį) juoko paskirtis – padaryti taip, kad juokas nebūtų reikalingas ir net nebūtų įmanomas, slapta juoko priežastis-potekstė yra noras, kad juoko nebebūtų, kad juoktis nereikėtų. Kaip tada su Bergsono pripažintu juoko teikiamu malonumu? Juk malonumas kaip tik rodo norą ir poreikį ir toliau juoktis. Harmoninga visuomenė ir harmoningas žmogus Bergsonui juoko nekeltų, o nepriekaištinga kalba dėl savo tobulos gramatikos neleistų pasakyti nieko juokingo ar sąmojingo. Vadinas, sąmojis Bergsonui – kalbos netobulumo rodiklis, o juokas nurodo kažkokių stygių, stoka, trūkumą: „<...> ir jeigu ta kalbos gyvybė būtų pilna ir tobula, jeigu joje nebūtų nieko sustingusio, jeigu, trumpai tariant, kalba būtų vieningas organizmas, negalintis skaidytis į atskirus nepriklausomus organizmus, tai komiškas būtų jai svetimas, kaip kad jis yra „svetimas dvasiai, gyvenančiai harmoningą, tolydų, neišardomą gyvenimą, panašų į ramų jūros paviršių.“⁷⁷ Belieka žengti dar vieną žingsnį ir padaryti išvadą: kuo mažiau trūkumų turite – tuo menkesnis (jei-

gu Bergsono teorija teisinga) turėtų būti jūsu humoro jausmas!

Komiškumas, Bergsono nuomone, visada *nesąmoningas*: juokingas tas, kas nesuvokia esąs toks⁸. Šiai tezei surasti kontrapavyzdžių nesunku: ne kiekviena subjekto neįsisašmoninta savybė kelia juoką (pvz., kas elgiasi drąsiai, bet savęs nelaiko drąsiu, nėra juokingas); kita vertus, juoką gali kelti ir įsisašmoninta savybė ar įsisašmonintas savo juokingumas (aš galiu žinoti, kad esu juokingas, ir šitą savo žinojimą pademonstruoti kitiems, bet vis tiek kelti jiems juoką; be to, jei juokingumas būtina reikalautų nesąmoningumo, nebūtų įmanoma juoktis iš savęs, tačiau iš savęs juokiamasi kaip tik tada, kai suvokiama savo juokingumas).

Kita būtina komiško sąlyga, pasak Bergsono, yra *abstraktumas* (klasikinių komedijų personažai yra ne individai, o tipai: „Pavyduolis“, „Šykštuolis“, „Sukčius“ ir pan.), juoką, esą, kelia tai, kas tipiška⁹. Tačiau klasikinės literatūros istorija pilna Bergsono ignoruojamų kontrapavyzdžių: ne viskas, kas tipiška, iš karto suvokiama kaip juokinga, tikintis skaitytojų ar žiūrovų juoko kuriami nebūtinai abstraktūs personažai („Teisuolis“, „Išminčius“, „Kristaus karys“). Dorybės viduramžių visuomenėje personifikuotos nė kiek ne mažiau, nei ydos (iš kurių tik ir buvo galima juoktis), o „rimtam vartojimui“ skirti personažai vaizduoti ne mažiau abstrakčiai nei komiški, tad Bergsono minimas faktas, jog klasikinės komedijos kalba apie tipus, rodo tik istorinį-kultūrinį tų kūrinių sukūrimo kontekstą, o apie komiško „esmę“ nieko nepasako. Be to, juoką kelia greičiau de-

talės, konkretybė (individualizuotas veikėjas kur kas juokingesnis už gryną ydos abstrakciją, kuri amžininkams kėlė juoką anaipol ne savo abstraktumu, o groteskiška išore ar „advernišku“, nesankcionuotu kalbėjimu). Kad „individas“ patektų į komišką vaizduotę, pirmiausia reikėjo jį išrasti socialiai.

Vienodumas (dar viena Bergsono pasiūlyta juoką keliančių dalykų ar įvykių charakteristika) irgi nėra būtina juoko priežastis: vienodi veidai, veiksmai ar įvykiai ne visada juokingi (pvz., vienodai aprengtų choristų, šokėjų, sportininkų ar kareivių grupė vizualiai, nesigilinant, atrodo tarsi sudaryta iš identiškų individų, bet labai abejotina, kad kam nors tas vaizdas pats savaime, be papildomo konteksto, keltų juoką). Tais Bergsono minimais atvejais, kai juokiamasi būtent iš vienodumo, juoko priežastis – ne pats vienodumas, o tai, kad jis toje situacijoje yra netikėtas ar neįtikėtinai, nenumatytas ir nesuprantamas (juokinga, kad vienodumas suardo preziumuotą įvykių tvarką).

Kartojimasis juokingas irgi tik iki tam tikros ribos, jis taip pat nėra būtina juokingumo sąlyga (kaip teigia Bergsonas¹⁰). Taip, kai kurie vienkartiniai veiksmai nejuokingi, o pakartoti ima kelti juoką, bet juoką gali kelti ir vienkartinis įvykis (pvz., nei iš šio, nei iš to apvirsta kėdė arba atsidaro langas); jei tai pasikartos 2, 3, 4 kartus – daugumai bus juokinga, bet jei laiku nesiliaus ir kartosis, tarkime, 20 kartų ar visą dieną – bus ne tik nejuokinga, bet nepastebima).

Abejonių kelia ne tik detalės, bet ir pagrindinė Bergsono „juoko formulė“ ir

pats sumanymas kokią nors „formulę“ pateikti. Bergsono nurodyti pavyzdžiai dažnai netinkami. Tarkime, neįveikiame veido išraiška juokinga tada ir todėl, kai joje kažkas sustingę? Ar kiekviena sustingusi išraiška yra juokinga? Ar pakanka sustabdyti mimiką ir veidas taps juokingu? Tada visos fotografijos, statulos ir portretai būtų juokingi. O gal Bergsonas nori pasakyti ne tai, kad visos sustingę išraiškos – juokingos, bet tai, kad visi juokingi veidai – sustingę? Tačiau akivaizdu, kad juokinga gali būti ne tik statika, bet ir dinamika, veido mimika, pati išraiškų kaita; kita vertus, besijuokiančio veido fotografija greičiau atrodo baisesnė, nei juokinga.

Juokinga gali būti ne tik inercija, sąstingis ir mechaniškumas, bet ir labai lankstus elgesys įprastoje, gerai pažįsta-

moje situacijoje, kurioje elgiamasi pagal nustatytą modelį, tipiškai. Juoką gali kelti negalėjimas abstrahuoti, taisyklių nesilaikymas – inovacija, netikėtumas, atsitiktinumas, rutinos, tvarkos, įpročių pažeidimas, lūkesčių apvylimas, kai elgiamasi „neadekvačiai“, ne taip, kaip toje situacijoje įprasta, ne taip, kaip visi tikisi (pvz., uždainuoti per posėdį). Dažnai juokiamasi, kai nesuvokiama tikroji veiksmo, poelgio ar įvykio priežastis (o mechaniškumas numato aiškias priežastis, jis neproblemiškas). Juoką kelia tai, kas suardo (įprastą) tvarką (keistos mados, netikėtas suklypimas, etc.). Dar daugiau, jei norime juoką sieti su automatizmu, tai turime atsižvelgti į tai, kad mechaninio-automatinio judėjimo samprata nėra neistoriška, taigi, ji vėlesnė už gebėjimą juoktis.

3. JUOKAS KAIP TVARKOS IRIMO PATIRTIS

Bergsonas nepastebi, kad juokas gali būti ne tik socialinės kontrolės forma, bet ir vienas efektyviausių būdų gintis nuo kontrolės. Visuomenė yra mechaniška, rutiniška, inertiška, ir šitas inertiškumas, automatizmas, socialinių veikėjų nesąmoningumas, savotiškas „lunatizmas“ yra bent jau ne mažiau būtinas socialinei egzistencijai, nei lankstumas, dėmesingumas ir naujovės. Be to, jei nebūsime esencialistais ir sutiksime, kad juokas – tik žvilgsnyje ir niekas nėra juokinga „savaime“ (Bergsonas įsitikinęs, kad juokingumas – „pačių daiktų“ savybė), tai nebegalėsime nepastebėti, kad juokinga būna kaip tik tada, kai (konkrečioje situacijoje) liaujamasi tikė-

ti „savaimingumu“: *objektas atrodo juokingas tada ir tik tada, kai jis nėra (ar nebėra) „savaime suprantamas“* – tai, mano manymu, yra būtina juoko sąlyga. Tiksliau, juokiamės tada, kai pastebime, kad tai, kas mums anksčiau buvo „savaime suprantama“, dabar taip nebeatrodo, arba kai pastebime, kad kiti laiko „savaime suprantamu“ dalyku tai, kas mums nėra „savaime suprantama“. Juokinga – ne tai, kas kartojasi, inertiška ir mechaniška, o tai, kas įprastume pasirodo neįprasta, nelaukta, netikėta. Juokas rodo, kad besijuokiantis individas tam tikru mastu patiria „tvarkos suardymo“ pojūtį. Jis kyla iš išvalgos, kad konkreti duota tvarka nėra nei būtina, nei natūrali.

Juokas – hierarchijos griuvimo (ar griovimo) ŠVENTĖ – KARNAVALAS¹¹. Šia prasme tai distancija, atotrūkis, atsipalaidavimas, išsprūdimas iš kausčiusio konteksto (čia reikia pritarti Bergsonui, kai jis sako, kad juokas rodo distanciją ir abejingumą išjuokiamo objekto atžvilgiu; tik Bergsonas ta proga dar teigia, kad juokas – grynai intelektualinis aktas, savotiška „širdies anestezija“, ignoruodamas tai, kad juokas yra spazmas, taigi, grynai racionalus subjektas tik fiksuotą situaciją, bet nesijuoktu). Juokas yra laisvės (be abejo, santykinės) ir galios (iš čia malonumas) akimirka.

Bet tai tik negatyvus juoko apibrėžimas, apibrėžimas kabutėse. Manau, kad kiekviena pretenzija išvelgti „juoko esmę“, išnarstyti ir paaiškinti šį fenomeną neišvengiamai pasmerkta nesėkmei – mat ji *juokinga*: kai tik sakome „juokas yra tai ir tai“, „juoko priežastis – tokia ir tokia“, suponuojame tam tikrą neliečiamą „savaiame suprantamybę“, rėmus, už kurių negalima ištrūkti. O mano tezė ta,

kad juokas yra spontaniška (nesuplanuojama, nenumatoma, neapskaičiuojama – neracionalizuojama) rėmų byrėjimo partitis. Byrėjimo, irimo, lūžinėjimo, bet ne sąmoningo laužymo ar ardymo, nes tai įvyksta (arba neįvyksta) be išankstinių pastangų arba nepaisant jų: tiesiog taip nutinka (arba ne). Juokas yra sąmonės (ir, žinoma, kūno) spazmas, kurio negalima valios pastangomis ar teorine refleksija nei sukelti, nei užgniaužti. Pretenzija sukurti išsamią juoko teoriją reikštų pretenziją suvaldyti spontanišką, gaminti juoką automatiškai – kitaip sakant, juoką *kaip tokį* sunaikinti. Tuo anaiptol nenoriu tvirtinti, kad, konkrečiu atveju, negalima ar nereikia stengtis suprasti, kas čia ar ten, man ar kažkam kitam, yra (ne)juokinga ir kodėl – noriu pasakyti tik tai, kad suprasti, kas ir kodėl tam tikrose situacijose kelia juoką, nereiškia suprasti juoką ir nereiškia juoktis. O grįžtant prie Bergsono, atrodo, kad antipatija mechanizmui nebūtinai kliudo kurti mechanacistines schemas.

IŠVADOS

1. Bergsono juoko teorija implicitiškai prieštarauja atvirai deklaruojamam tikslui (vengti mechaniškumo, dirbtinumo, sąstingio – vengti „gyvą energiją“ sustingdyti formulėse) ir nedera su Bergsono intuityvizmu, nors būtent noras paaiškinti konkretų fenomeną bendros intuityvizmo teorijos resursais ir buvo traktato *Apie juoką* parašymo motyvas.

Traktato teorinį karkasą sudaro būtent klasikiniai metafiziniai postulatai

(subjekto/objekto, dvasios/materijos, organizmo/mechanizmo, natūros/kultūros ir pan. binarinės opozicijos), nors Bergsono intuityvistinė filosofija siekia išsivaduoti iš racionalistinės klasikinės filosofijos tradicijos – iš čia kyla dauguma vidinių teksto prieštaravimų.

2. Traktatas *Apie juoką* stebėtinai neįjautrus socio-istoriniam kontekstui ir nepagrįstai universalizuojantis, todėl jo eksplikatyvinė vertė nedidelė: dėstomos komiško efekto kilmės priežastys ir są-

lygos dažniausiai neįtikina, beveik kiekvienam atvejui galima surasti schemą ardančių kontrapavyzdžių.

3. Juoko ir komizmo fenomenas iš principo nepaaiškinamas klasikinėmis Bergsono teorijos priemonėmis, kadangi pats jų panaudojimas numato, fenomenologų kalba tariant, tam tikrą humoro jausmo „*epoche*“ (suskliaudimą). Klasikinio teorizavimo, klasikinio „rimto“ filosofinio mąstymo fundamentalios prielaidos (tikėjimas tam tikra nepajudi-

nama mąstymo ir būties tvarka – universalia objektyvuojančio nešališko žvilgsnio pozicija ir „tikrų“ bei „netikrų“, „svarbių“ ir „nesvarbių“, „rimtų“ ir „nerimtų“ dalykų, kurie ne kažkam tokiomis atrodo, o tiesiog YRA TOKIE, perskyra) yra būtent tos, kurias trikdo sugebėjimas juoktis.

4. Bergsono traktato neįtikinamumas *per negationem* provokuoja teoriškai artikuliuoti humoro jausmą kaip principinę netikėjimą „tvarkos neapverčiamumu“.

Literatūra ir nuorodos

¹ Žr.: L. Vitgenšteinas. Filosofiniai tyrinėjimai // *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1995.

² A. Bergson. *Смех*. – Москва: Искусство, 1992, p. 46.

³ A. Bergson. Об определениях комического и о методе, использованном в настоящей книге (Приложение к 23-му изданию) // *Смех*. Москва: Искусство, 1992, p. 124–126.

⁴ A. Bergson. *Смех*. – Москва: Искусство, 1992, p. 31–37.

⁵ Ten pat, p. 83.

⁶ Ten pat, p. 59.

⁷ Ten pat, p. 83.

⁸ Ten pat, p. 107.

⁹ Ten pat, p. 93.

¹⁰ Ten pat, p. 60–62.

¹¹ Žr.: M. M. Бахтин. *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*. – Москва: Художественная литература, 1990.